

Vad är en dialekt?

Exempel från

sydsmåländsk fatabur.

Vad är en dialekt?

Enligt ordboken, *Svensk ordbok*, får man en förklaring genom att det påtalas att en dialekt är en "Fullständig lokal variant av ett språk inom ett visst geografiskt område; ofta i motsats till (standardiserat) riksspråk e.d."

Slutsatsen man kan dra av denna definition är att det alltså finns två språk i vårt land: *språk* och *riksspråk*. Man kan tolka det så, att det är olikheterna mellan- och inom ett språk, som avgör terminologin. Detta resonemang faller dock på att detta inte alltid är fallet. Det norska riksspråket är för många svenskar mer begripligt än t.ex. ett genuint skånemål. Skillnaden ligger alltså inte på likheterna utan på det politiskt-nationella planet. Sverige och Danmark är två självständiga stater, alltså utgör det danska- respektive svenska språket två självständiga *nationalspråk*. Riksspråket utgörs av det geografiska område som besitter högst "status" vad gäller kultur-, politik- och beslutsfattande; oftast regionen kring landets huvudstad (detta är en sanning med modifikation).

Dialekter är språk *inom* riksspråket. Skånska och småländska har genom historien visat sig ligga inom den geografiska ram som senare skulle komma att utgöra den svenska nationalstaten. Den historiska och geografiska positionen hade också en absolut avgörande betydelse för varför östsvenskan (i östra Finland) räknas till de svenska dialekterna, och inte till de finska.

Att så olika dialekter som skånska och östsvenska ändå karakteriseras som svenska dialekter har också en samhälleligt-historisk förklaring. Alla dialekter är geografiskt betingade särmål av det nordiska fornspråk som en gång talades i vår del av världen. Att Sverige har haft (och fortfarande har) stora dialektala skillnader beror på att landskapen i gångna tider fungerat som en slags "revolterande nationalstater". Man betraktade sig som smålänning, inte som en svensk. De olika landskapslagar som Sverige haft, är ett bevis för att Sverige långt ifrån hade något talat- eller skriftligt riksspråk, även om det i och med *Magnus Eriksons Landslag* kom till stånd ett riksspråk för förvaltning och lagstiftning (denna var dock långt ifrån standardiserad).

Dialekternas utjämning är en del av den nationella centralisering som pågått allt sedan Gustav Vasas dagar. Det skulle i modern tid vara omöjligt att ha 20–30 olika dialekter. Man måste ju trots allt göra sig förstådd. Att mycket få personer i dag talar en genuin dialekt beror med all säkerhet på att folk inte längre lever isolerade från varandra, som de gjorde förr. Snabba transporter, (rikssvenska) massmedier, resor, obligatorisk utbildning och utflyttningar från glesbygden är bara några av de faktorer som utjämnat de dialektala skillnaderna. De båda kontrahenterna "riksspråk" och "genuin dialekt" kan illustreras i en skala där riksspråket utgör det talade och skrivna språket i vårt land. Därefter följer det regionala riksspråket (till exempel upplandsdialekterna). Utjämnad dialekt utgör nog den dialektala form som de flesta begagnar i det vardagliga språket. Genuin dialekt, slutligen, utmärker sig från de andra språkformerna genom att det skiljer sig från rikssvenskan ur *alla* språkliga nivåer (morfologiskt, syntaktiskt etcetera). De flesta svenskar skulle med all säkerhet tala det språk som här benämns "regionalt dialektspråk". Total avsaknad av dialektala former är alltså sällsynt.

Att indela Sverige dialektalt kan vara en knepig uppgift. Ofta kan två med varandra (geografiskt) närliggande dialektområden vara mindre lika än dialekter där avstånden är större. De stora dialektskillnaderna har uppkommit genom dels s.k. *arakaismer*, d.v.s. dialekten har behållit drag som en gång i tiden varit en del av fornspråket, men som har försvunnit i riksspråket och övriga dialekter. Dels kan en dialekt utvecklat något språkligt särdrag, som inte återfinns i de övriga dialekterna eller riksspråket. Det sistnämnda brukar man benämna *novation*. I huvuddrag används dock följande indelning av de svenska dialekterna: sydsvenska mål, götamål, sveamål, norrländska mål, östsvenska mål och gotländska mål.

2.0 "Mitt" dialektområde

Mitt eget dialektområde sammanfaller med två stora dialektgränser: *götamål* och *sydsvenska mål*. Då min hemort, Älmhult, ligger precis norr om skånska gränsen antar jag att båda dialektområdena påverkat mitt talspråk (och i viss omfattning också mitt skriftspråk).

Det mest markanta draget är att man använder s.k. *tungrots -r*. Detta språkliga drag är för övrigt en "nyhet", som härstammar söderifrån. Tungrots-r har i min dialekt ofta vokaliserats

efter en vokal. som exempel på detta kan nämnas att ordet "mor" får ett bortfall av konsonanten -r; ordet uttalas alltså "mo(e)", med ett knappt hörbart slut-r.

En annan språklig utveckling är bortfallet av -g efter vokal. Så uttalas till exempel "hage" som "hae", i göta- och sydsvenska mål. Ett annat exempel är det rikssvenska uttalet av "tig!" (=håll mun!, var tyst!). I göta- och sydsvenska mål uttalas detta ord också med bortfall av -g, d.v.s. "ti!". Detta g-bortfall gäller dock långt ifrån alla områden. I de flesta fall har faktiskt riksspråket påverkat de sydliga dialekterna till att tydligt uttala -g.

Diftongeringen av långt -å är en annan språklig egenhet som kan sägas vara relativt utbredd i mina trakter. Således uttalas "gå" som "gao". Detta är särskilt påfallande just i den sydsvealändska region där min dialekt återfinns.

Alla de sydligaste småländska kommunerna har plurala verbformer. Ofta skiljer man mellan första och andra person och tredje person. Således säger man dialektalt "vi äten" (vi äter) och "dåi äta" (de äter).

3.0 Exempel på dialektala ordformer

A'abetsti=sing. subst. 'arbetstid' T.ex. "Täcken a'abetsti ha du?" 'Vilken/hurdan arbetstid har du?'

Ba'arka au'sta=pret. 'for iväg', av "barka åstad" 'fara iväg, bort' T.ex. "Han ba'arkade au'sta" 'Han for iväg'

Dråsa ne=futurum/pres. 'falla ner', av "dråsa" 'falla tätt och rikligt' 'ramla tungt och klumpigt'. T.ex. "De dråsa ne" 'de faller/dråsar ner' (OBS! Verbets pluralform!)

Fau=pl 'får' I syssvenska mål diftongeras -å och slutljudande -r tappar sitt uttal och stavning.

Herabonne=mask. 'ogift bonde' av "here" 'pojke' och "bonne" 'bonde'

Here=mask. 'pojke, gosse' T.ex. "Töcken hera'kanal'jä" 'vilken pojkkanaljer'

Hå mönna= 'hur många'

Hänner=pl. subst. 'händer', sing. "oin hann" 'en hand' T.ex. "Hå mönna hänner ha en menn'ska" 'hur många händer har en människa'

Hätte=Subst. 'mössa' m.m. I rikssvenska stavas 'hätta' Slutartikeln -e används också i ordets motsvarighet "mysse" 'mössa'

Jåjnåm= 'genom' T.ex. "jåjnom'frås'na" 'genomfrusna'

Ju= 'ljuga', "lju'å" 'ljuger' T.ex. "Ni ju'å!" 'Ni ljuger!'

Kve'ta= 'kvittar' T.ex. "De kve'ta väl" 'det kvittar väl'

Maunga= 'många' T.ex. "Maunga fau" 'många får'

Möc'ke= 'mycket' T.ex. "Möc'ke håj'då'litt le'vå'ne" 'mycket hederligt leverne'

Rasse=sing. subst. 'skock', plur. "rassen(a)" T.ex. "smala'rasse(-na)" 'fårskock'

Re=pret. 'red' T.ex. "Ja re hästen" 'Jag red hästen'

Ron'na=pl. 'runda' Sing. "Ojn ronn stol" 'En rund stol'

Ston'na=sing. subst. 'stund' Används ofta med "te" 'till' T.ex. "ston'na te" 'kommer snart, strax'

Te'bög'ät=sing. subst. 'tillbyggnad' eg. 'tillbygget', 'byggnaden som byggs till'

Åpen= 'öppen' T.ex. "Dör'en e åpen" (=dörren är öppen)

Ett litet exempel på dialektal skrift (med "översättning"):

-Män si, nô ja bledde så stoe,	-Men se, när jag blev stor,
så ja kunne si, å kô-, ja	så jag kunde se (OBS! ej i bokstavlig mening), och ko-, jag
kômmer ihôj nô tännstickera	kommer ihåg när tändstickorna
kôm öpp. Älla	kom upp (kom i bruk). Eljest
hade di två...två stene sôm	hade de två...två stenar som
di gni-, slo så här imot	de gned-, slog så här emot
te dä to ell. Dä hade	till(s) det tog eld. Det hade
di. Dä, dä, dåm, dåm minns	de. Det, det, dem, dem minns
ja. Män ja minns inte nô	jag. Men jag minns inte när
tännstickera kum. Dä jö ja	tändstickorna kom. Det gör jag
inte.	inte.

Slutligen ett litet "småländskt" ordstäv:

"Klock, klock min vän, ja kan inte jälpa de, sa dän såm va fullå å lau i dikät, når brännvinget rann ut u'å kottingän, utan tapp."

(="Kluck, kluck min vän, jag kan inte hjälpa det, sa den som var full och låg i diket när brännvinet rann ur kuttingen, utan tapp.")

4.0 Litteraturlista

Johansson Swea, Småländsk dialekt (Ord och uttryck), Ljungby, 1980.

Pamp Bengt, Svenska dialekter, Stockholm, 1978.

Pettersson Gertrud, Svenska språket under sjuhundra år, Lund, 1996.

Svenska Akademiens Ordlista över svenska språket, Stockholm, 1987.